

*CSÜRÖS András*¹:

A Magyar Út történetéről és szellemiségéről

Abstract. The History and Ideology of the Periodical Magyar Út.

The following study was originally presented at the 100th anniversary conference of the founding of Soli Deo Gloria.

Magyar Út (Hungarian Way) is closely linked to Soli Deo Gloria Student Movement. It started from there and has remained its spiritual basis ever since. The paper describes the origins of the periodical, how it started, and how an organization's newsletter became an independent weekly newspaper of great stature in just a few years. Beyond its history, the evolution of the ethos of the paper is also interesting.

A further interesting aspect is that the journal was linked to the *Magyar Testvériség* (Hungarian Brotherhood) organization. The study provides an insight into the foreign policy ideas of the paper. The article concludes with a description of the journal's life on the road – how they tried to continue in emigration and how the ideology that characterized *Magyar Út* lived on.

Keywords: “the third Hungarian way”, *Magyar Út*, Béla Pap, Gyula Gombos, Soli Deo Gloria

1. Előzmények: Református Diákmozgalom, Új Magyarország

1925-ben indult el a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom folyóirata, a havonta megjelenő *Református Diákmozgalom*. A lap elsősorban egyesületi hírek közzlésére jött létre, de igény mutatkozott arra is, hogy az SDG sajátos kálvinista és nemzeti világgépe is megjelenjen a lap hasábjain.

¹ Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Pedagógiai Kar.
email: csurosandras@gmail.com

Pap Béla² az SDG-ben végzett főtitkári és utazó lelkészi szolgálata közben átvette a *Református Diákmozgalom* főszerkesztői tisztét. Ekkor igény mutatkozott arra, hogy az egyesületi „hírmondó” szerep mellé inkább elméleti, világnézeti kérdésekkel foglalkozó lap jöjjön létre. Így 1932-ben bontakozott ki az *Új Magyarország* havilap, melynek vezércikkeit nagyrészt Pap Béla írta, aki szerkesztési munkálatokban is részt vett. A lap hasábjain – túllépve a szervezeti-egyesületi kereteken – teret engedtek általánosabb kérdéseknek, így például foglalkoztak a magyarság ügyével, társadalmi kérdésekkel és aktuális politikai történésekkel is.³

Az *Új Magyarország* 1932 szeptemberében indult el, és havonta 2000 példányban fogyott el belőle. A lap vezércikkeit szinte mindig Pap Béla írta, mint az SDG ügyvezető elnöke⁴ és mint a lap egyik szerkesztője, sőt egyben felelős szerkesztője. Mellette Szőke Imre és Fónyad Dezső lelkész vett részt a szerkesztői munkában. Az új havilap önmagát „aktív kálvinista folyóiratként” aposztrofálta.

Sorozatos publikáció jelent meg Pap Béla írásában *Az evangélium szocializmusa* címmel, ami egyértelműen a Ravasz László által tíz évvel korábban közölt gondolatokra utalt. Gondoljunk itt Ravasz *Az evangélium szocializmusa és a szocializmus evangéliuma* című beszédére, mely nyomtatásban is megjelent.⁵ Az *Új Magyarország* aktuális világpolitikai eseményekről, meghatározó személyekről szólt írásaiban, és nem kímélte sem az Egyesült Államokat, sem a Szovjetuniót. Az írásokban nagyszerűen összekapcsolták az

² Pap Béla életéről lásd: CSÜRÖS András Jakab (2007a): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre, In: *Confessio*. 2007/4. 109–126.; FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: *Zounek* 12. (Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár Évkönyve). Szolnok. 245–263.; KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelképásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94.; ERDŐS Kristóf (2018): Pap Béla (1907–1957), In: Erdős Kristóf – Kiss Réka (szerk.): *Emlékezés és felejtés. Egyházi sorsok a diktatúrák árnyékában*. Budapest, Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány (RKK Füzetek. Református közelmúltunk 1). 24–25.

³ A lapban tapasztalt, társadalmi kérdések felé való nyitottságot Gombos Gyula egy SDG-n belüli nemzedékváltással indokolja. GOMBOS Gyula (1990): *A harmadik út*. Budapest. Püski Kiadó. 110.

⁴ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára 24. fond. A. / 4. doboz. – SDG Intéző Bizottságainak Jegyzőkönyve. 1932. július 31. – 1933. december 15.

⁵ RAVASZ László (1922): *A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa*. Budapest. Tisztviselőtelepi Református Missziói Egyház.

aktuálpolitikai eseményeket a magyarság vagy éppen a keresztyénség nagy sorskérdéseivel. Nemcsak elméleti témákkal foglalkozott az újság, hanem az ifjúság számára praktikus problémákkal is, mint például az alábbi cikkek: *A kultúra válsága és az ifjúság, Aktív kálvinizmust a magyar életbe* vagy Fónyad Dezső *Szexuáletikai kérdések* című sorozata is.

Az *Új Magyarországn*ban megjelentek írások Ravasz Lászlótól, Makkai Sándortól, Gyökössy Endrétől, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső és Sebestyén Jenő tollából. Az 1934. februári számban feltűnt egy új szerző, aki később több cikket is írt a *Magyar Út*ba is, és az egyház életében még meghatározó szerepet fog játszani. Ő főként a főszerkesztő, Pap Béla életére lett végzetes hatással. Az új publicista neve Péter János.⁶ Később a *Magyar Út*ban is publikált, az 1936. február 1-i szám vezércikkét is ő írta.⁷

A lap utolsó száma 1934. augusztus 31-én jelent meg, a Református Egyház Egyetemes Konventje ugyanis kifogást emelt az *Új Magyarországn* erősen társadalmi kérdésekkel foglalkozó jellegével kapcsolatban. A lapot Pap Béla ekkor más kiadónak adta át, illetve

⁶ Péter János (Alsónyék, 1910. október 28. – 1999. február 26., Budapest) református lelkészi végzettséget a Budapesti Teológiai Akadémián szerzett. 1936 és 1949 között a Filadelfia Diakonissza Intézet lelkésze, a Sylvester Nyomda vezetője, a *Református Jövő* szerkesztője, árvaházak szervezője. 1945 és 1949 között püspöki engedéllyel dolgozhatott a Külügyminisztériumnak, illetve a Köztársasági Elnöki Hivatalnak. 1949-től 1956-ig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1950-től a Békevilágtanács tagjaként diplomáciai szolgálatokat végzett az MDP-nek, folyamatosan kiállt a hazai egyházszabadság és egyházi koncepciós perek mellett. 1956 decemberétől a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kormány megbízottja, 1957-től elnöke, közben 1977 februárjától hivatalosan újból a Külügyminisztérium állományának tagja. 1958. február 19-én lett a külügyminiszter első helyettese, így hozzá tartozott az ENSZ-kérdés mellett a külügyi elhárítás is. 1961. szeptember 13. és 1973. december 14. között külügyminiszter. 1973. december 19. és 1988. október között az Országgyűlés alelnökeként hozzá tartoztak a külügyi kérdések. Országgyűlési képviselő 1953. május 17. és 1990. március 16. között, tagja volt a Külügyi Bizottságnak. 1987-től fokozott figyelemmel kísérte az erdélyi magyarság kérdését, és támogatta a segítségüket és befogadásukat. 1948-tól az MDP titkos tagja, 1961-ben hivatalosan is az MSZMP tagja lett. 1957. május 9. és 1961. szeptember 13. között az Elnöki Tanács tagja. MSZMP KB-tag 1966. december 3-tól 1988. május 22-ig. Nagyobb kitüntetései: 1946, Szabadságrend; 1953, Munka Érdemrend; 1980, Munka Vörös Zászló Érdemrend; 1981, Népek Barátsága Érdemrend.

HORNÁK Máté (2018): Egyházi vezetők diplomáciai szolgálatban 1949–1956-ban, In: ANDREIDES Gábor – M. MADARÁSZ Anita – SOÓS Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – Hír-szerzés – Állambiztonság*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága. 253–254.

⁷ A *Magyar Út*ban először az 1935. október 15-ei számban *A liberalizmus útja* című cikke jelent meg.

az addigi havi megjelenésről átálltak a kéthetire. Az *Új Magyarság* 1934. augusztusi számában találunk egy vezércikket, melynek címe: *Mérföldkő előtt*.⁸ A következő oldalon bejelentik: a lapot átszervezték, átálltak a kétheti megjelenésre, és függetlenekké válnak az SDG-től. A *Mérföldkő előtt* bejelenti, hogy a teljes magyar életre nézve programot kívánnak adni.⁹

2. A lap szellemiségéről

A lap jelentősen megváltozott: az *Új Magyarság*ból *Magyar Út* lett, a Soli Deo Gloria hivatalos orgánumból független újság kerekedett, és havilapból kéthetente megjelenő folyóirattá változott.¹⁰ Új neve a *Magyar Út* lett, mely az úgynevezett „harmadik út”¹¹ eszmei áramlatnak egyik legfontosabb szócsovévé vált.¹² A folyóirat mögött álló csoport célkitűzése az volt, hogy napilappá fejlődjön majd a folyóirat. „A *Magyar Út* a kor egyik dinamikus, kérdésfelvetéseiben a népi radikalizmus alapján álló sajtóorgánuma.”¹³

Első száma 1935. augusztus 15-én jelent meg.¹⁴ Az *Új Magyarság* és a *Magyar Út* folyóiratok közötti folytonosság érezhető a lap szellemi-ideológiai és humán erőforrásbeli hasonlóságában, de abban is, hogy a *Magyar Út* első száma nem „I. évfolyam” megjelölést kapott, hanem folytatásként IV. évfolyam van a lap borítóján feltüntetve. A lapnak először szerkesztője, majd főszerkesztője és laptulajdonosa Pap Béla volt. Mellé a Turul

⁸ PAP Béla (1934): *Mérföldkő előtt*, In: *Új Magyarság*. augusztus. 1.

⁹ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetsegtortenete/4-uj-magyarsag> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

¹⁰ SALAMON Konrád szerint a lap kétheti megjelenéséhez új lapengedélyt kellett kérni, s a régi nevet nem engedélyezték újra. SALAMON Konrád (1982): *A Soli Deo Gloria Magyar Útja és a népi mozgalom kezdetei*, In: *Confessio*. 6. 4. 18–30.

¹¹ „S ha a Harmadik Magyarország egy igény bejelentése volt csupán, e fogalom következő lépcsője, a harmadik oldal, pusztán mint kifejezés is – a kép maga – már állásfoglalás. Egyaránt szemben a politikai jobbal és a politikai ballal.” GOMBOS Gyula (1990): *A harmadik út*. Budapest, Püski Kiadó. 6.

¹² SALAMON (1982), 18–30.

¹³ DOBOS László Gábor (1990): *Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon*, In: *Confessio*. 14. 4. 23–30.

¹⁴ A *Magyar Út*ról ld. részletesen: SALAMON (1982), 18–30.

Szövetség lesz 1941 júniusától a lap „főbizományosa”.¹⁵ Először szombatonként majd csütörtökön jelent meg.

A szerkesztőség címe az egyházi tulajdonban lévő, budapesti Kálvin tér 8., míg a „fiók-kiadóhivatal” Vácon, a Horthy Miklós út 54. alatt volt. Ez 1940-től megváltozik, és egy helyre kerül a szerkesztőség és a kiadóhivatal, az akkori V. kerületi Csáky u. 15. szám alá.¹⁶

1936-tól hetilapként működött; ettől az évtől lett a lap munkatársa Gombos Gyula,¹⁷ aki gyorsan vív ki tiszteletet a népi írók körében, és a harmadik utas mozgalom emblematisz alakjává válik. Sőt az emigrációban a témában írt könyvei azóta is megkerülhetetlenek. Az ötvenes évek református egyházi állapotáról a korszak legpontosabb körleletét adja. Olvasásakor mindig rácsodálkozom, hogyan láthatta ennyire tűpontosan a hazai helyzetet.¹⁸ Arday Géza írja Gombos Gyula kapcsán, hogy olyan, mintha „egy szelíd hangú Szabó Dezsőt olvasnánk a magyarság túlélési technikájáról”.¹⁹

1940-től „nagy napilap” formátumban jelent meg, ami állomás volt a napilappá fejlődés felé. A lap munkatársai közül többen járták az országot és tartottak előadásokat, majd váltak országosan ismertté. 1942-től Gombos Gyula volt a lap felelős szerkesztője, miután Pap Béla karcagi lelkész lett. Pap Bélának rengeteg dolga lett Karcagon, közben fokozatosan egyre több egyházi tisztséget is betöltött. Így nem maradt ideje az újságra, s ezért a laptulajdonosságból is hátrébb lépett. 1942-től látványos, hogy alig írt már a *Magyar Út*ba.

Az újság 1944. október 12-én jelent meg utoljára, utána a nyilas hatóságok betiltották. Fazekas Mihály szerint a lapot 1944 decemberében²⁰ tiltották be, a lap viszont már októberben sem jelent meg.²¹ Ebben a kérdésben eligazítást adhat Pap Béla özvegyének visszaemlékezése. Németh Erzsébet a következőképp emlékezik meg erről a korszakról: „Míg váci lelkészsége első éveiben Pap Béla minden gyülekezeti munkája mellett is igen aktívan vesz részt a *Magyar Út* szerkesztésében, hetenként legalább egy napot

¹⁵ Nem pedig „Turul Kft.”.

¹⁶ A mai Hegedűs Gyula utca.

¹⁷ ARDAY Géza (2019): A harmadik utas emigráns, Gombos Gyula pályaképe, In: *Confessio*. 2019/2. 2. <https://confessio.reformatus.hu/v/521/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

¹⁸ GOMBOS Gyula (1960): Szűk esztendőök. A magyar kálvinizmus válsága. Washington, Occidental Press.

¹⁹ ARDAY (2019), 2.

²⁰ FAZEKAS (1997), 246.

²¹ *Magyar Út*, 1944. október 12-i szám.

Pesten tölt, addig 1941-ben már átadja a lap kiadásának jogát a Turul Szövetség könyv és lapterjesztő kft-nek, amely vállalat a Bolyai Kollégiummal egyidejűleg, szinte annak testvéreként a népi irodalom hathatósabb propagálására alakult. Ettől kezdve a lap felelős szerkesztője Gombos Gyula lett,²² de az átírási nehézségek miatt ezt csak 1941. december 4-től jelezhettkék a lapon. Ettől kezdve Pap Béla, mint főszerkesztő szerepel 1944 decemberéig, amikor betiltották annak megjelenését.”²³

A lapban rendszeres írásokat közölt Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Féja Géza, Szabó Dezső, Darvas József, Németh László, Kodolányi János, Sinka István, Veres Péter, Tamási Áron. Megjelent írása Makkai Sándornak, Kodály Zoltánnak, Ferencz József unitárius püspöknek és Zilahy Lajosnak, Ravasz Lászlónak, Karácsony Sándornak és Bajcsy-Zsilinszky Endrének is. Gyökössy Endre Radnóti Miklós legújabb kötetéről számolt be 1936-ban.

A *Magyar Út* példányszáma 5–10 ezer között mozgott, ami összehasonlítva, mondjuk a Nyugat 500–1000 példányával, kifejezetten jónak mondható.

A harmadik utas mozgalom és benne a *Magyar Út* folyóirat körüli csoportosulás és a Magyar Testvéri Közösség között szoros összefüggést lehet kimutatni. A testvéri közösség tagjai például automatikusan megkapták a *Magyar Út* folyóiratot, amit a jövedelmük után befizetett 2%-ból rendezett a titkos csoportosulás. Örömmel látom, hogy konferenciáink előadásai között a Testvéri Közösség református szempontú vizsgálata, illetve annak SDG-hez való kapcsolódása is szóba fog kerülni.

A lap eszmetörténetileg meghatározó jelentőségű folyóiratként hatott a közvéleményre, és terjesztette a „harmadik út” opcióját, aminek egyik legfontosabb eseménye az 1943-as szárszói találkozó volt.²⁴ Az első számban Pap Béla²⁵ határozza meg *Európai*

²² „Mint szerkesztő én folytatni akartam, ami a lap addig volt, csak határozottabb profillal és módszeresebben. Az volt a célom, hogy a *Magyar Út* kifejezetten a népi mozgalom lapja legyen...” – GOMBOS (1990), III.

²³ NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Kézirat. Budapest. 41–42.

²⁴ Az 1943-as balatonszárszói táborból származik a harmadik oldal legszemléletesebb leírása, mégpedig Németh Lászlótól: „Tegyük föl, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a harmadik oldal.” – GOMBOS (1990), 135.

²⁵ Megjelent írásainak jegyzékét lásd: CSÜRÖS András Jakab (2007b): *Pap Béla élete és ellenállása (1907–1957)*. OTDK dolgozat – kézirat. Budapest. 2007/2–3. Függelék I–VIII.

magyar című írásában az ideológiai célkitűzéseik summáját: „Magyar földön, magyar verítékkal, magyar célok szolgálatára, magyar utat kell építeni, még akkor is, ha ez beteg tradíciók lerombolását, klikk vagy látszólagos osztályérdekek összetörését jelenti.”²⁶

A lap külpolitikailag a Duna menti népek összefogásában látta a magyarság és a régió jövőjét.²⁷ A negatív nacionalizmust pozitív nacionalizmusra szeretne volna felváltani. A magyar–román közeledés mellett foglalt állást, s óvta ezt a két népet az újjáéledő s egyre erősödő pánszlávizmus és pángermánizmus veszélyeitől. „A nagygermán és nagy-szláv gondolat harapófogójában tanácstalanul és tehetetlenül két nép vergődik: a magyar és a román.”²⁸ Óriási lehetőségek tartották a demokratikus, a népek szövetségeként szerveződő Kelet-Közép-Európát. Kiss Ferenc a közép-európai együttműködés feltételét a kisebbségi jogok tiszteletben tartásában látta. Ez a gondolat teljes mértékben illeszkedett a harmadik út külpolitikai célkitűzéséhez, ahogy maga Gombos Gyula is írta: „A külpolitikában a fő cél a konföderáció megteremtése kell legyen. Ez a Németország és Oroszország közt élő népeket függetlenségük védelmére közös szolidaritásba fogná össze. Főbb elemei: közös katonai védelem, egyetértésben irányított külpolitika, gazdasági együttműködés.”²⁹ A Duna menti népek összefogásának két háború közötti eszmétörténetét specifikusan feldolgozta az *Egyháztörténeti Szemle* hasábjain Tengely Adrienn *Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közötti Magyarországon* címmel.³⁰

A *Magyar Út* hasábjain többször megjelent a zsidókérdés is – ám nem ideologikus vagy faji jellegű, hanem inkább gazdasági kérdésként. A *Magyar Út* a zsidóságot, mint a kapitalizmus alkotóit ítélte el, mint a forradalmi változások szűrőjét és a korabeli, a harmadik út szemében torz gazdasági állapotok egyik haszonélvezőjét és fenntartóját. A *Magyar Út* zsidósággal kapcsolatos néha igen határozott bírálatát el kell különítenünk a nemzetiszocializmus vagy a nyilasok antiszemitizmusától, hiszen ideológiailag fényévekre voltak egymástól.

²⁶ PAP Béla (1941): Európai magyar, In: *Magyar Út*. 1941. szeptember 25. 1.

²⁷ Lásd: *Magyar Út*. 1937. január 7.: Magyarság a Duna-medencében.

²⁸ PAP Béla (1936): Magyar–román közeledés? In: *Magyar Út*. 1936. január 15.

²⁹ GOMBOS (1990), 9.

³⁰ TENGYELY Adrienn (2005): Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közötti Magyarországon, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 6. 1. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tengely-egyh.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).

A harmadik út mozgalmon belül a *Magyar Út*-ban hangsúlyosabb szerepet kapott a vallás, hiszen a folyóirat oszlopos tagjai lelkipásztorok voltak. A lap hasábjain fontos ügyként jelent meg a földkérdés, a nagybirtokrendszer radikális felszámolása, mint a harmadik út egyik hangsúlyos programja. A programadáson túl a lap rengeteg társadalmi-kulturális kérdéssel foglalkozott, beleértve a zenét, filmet, színházat, könyveket. Emellett kisebb-nagyobb riportokkal elevenítették meg a feltett társadalmi kérdéseiket.³¹

Azt, hogy a harmadik út szempontjai és ideológiája hogyan kapcsolódik az evangéliumi értékekhez és hithez, jól példázza Németh Lászlónak a *Magyar Út*-ban 1940. december 12-én megjelent írása: „Egyetlen lélekformáló hatalom előtt akarunk-e fejtegetni s aláztosan kezébe akarjuk-e adni életünket, hogy átformálja és újjáalakítsa? Rávészódhatnak-e a magyar belső arcra a legnemesebb vonások a Mester keze nyomán, vagy magunk faragunk torzképet magunkból?”³² Ebben a rövid idézetben is látható, ami az egész folyóiratban érezhető, hogy körülbelül 1939-től a korábbi, nyilvánvalóan antibolszevik hozzáállás mellé már a nemzetiszocializmus iránti aggodalom is megjelent a publicisztikákban.

Gombos Gyula az 1943-as balatonszárszói találkozót szellemi elődjének tekinti a *Magyar Út* által szervezett 1935-ös és 1936-os konferenciákat.³³

3. Utóélet: Új Magyar Út Soós Gézától. Pap Béla sorsa

A lap utóélete kapcsán három fontos mozzanatot szeretnék megjegyezni.

Első. Egyrészt az írók, publicisták, munkatársak közül sokan ezáltal váltak elismertté, országos hírnevűvé.³⁴

³¹ GOMBOS (1990), III.

³² *Magyar Út*. 1940. december 12. 1–2. lásd: <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/4-magyar-ut> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).

³³ GOMBOS (1990), 132–133.

³⁴ „A hívek büszkék voltak papjukra, tudták, hogy országosan ismert a neve és egyre többen szokták meg a rendszeres templomba járást.” NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Budapest. Kézirat. 41.

Második. A *Magyar Út* folyóirat sajnálatosan bukkant fel Pap Béla koncepció perében is.³⁵ 1945-ben az igazolóbizottság ugyan nem tekintette bűnösnek az előző rendszer kapcsán, de a koncepció per során ezt felülbírálván, indokként többek között két cikkét vették elő. A valós indok elsősorban a zsinaton tanúsított ellenállása, az általa 1951. október 21-én vezényelt „zsinati kisforradalom” volt,³⁶ másodsorban pedig két, Karcagon elhangzott prédikációja. A per végén az ítéletet 1952. február 20-án mégis a következő magyarázattal mondták ki: „[bűnös] nyomtatvány útján a fasiszta irányzat elterjesztése érdekében elkövetett népellenes büntetben, valamint a demokratikus államrend elleni izgatás büntetében”.³⁷

Harmadik. A harmadik mozzanat pedig Gombos Gyulához³⁸ és Soós Gézához köthető, akik az emigrációban megalapították az *Új Magyar Út* című lapot. 1950 januárjától 1951 decemberéig működött Münchenben, majd 1952 januárjától 1956 májusáig Washingtonban látott napvilágot. Gombos Gyula és Bakó Elemér felelős szerkesztősége mellett felelős kiadóként Wass Albert is megjelent a folyóiratnál, aki valószínűleg Soós Gézával ápolt baráti viszony nyomán kapcsolódott a folyóirathoz.³⁹

„Az *Új Magyar Út* első számában jelent meg Soós Géza cikke, melynek címe *Isten igéje és a magyar sorskérdések*.”⁴⁰ A cikk régi, magyarutas kérdést tett fel, ami fájdalmasan aktuális volt az 1950-es években: megmarad-e a magyarság, fennmarad-e a sajátos magyar szellemiség, nem törik-e be marxista szolgaságba, nem asszimilálják-e a színtelen nemzetköziségbe. Ezekre válaszolva Soós Géza vallotta, hogy a magyarság megmarad, ha megtér Istenhez, és az Isten törvényeit megtartja, s ha a magyar ember keresi hivatását,

³⁵ CSÜRÖS András (2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országgház Könyvkiadó. 102–111.

³⁶ CSÜRÖS (2007a), 109–126.

³⁷ Budapesti Főváros Levéltára XXV. 4, B. III.001293/951., 65.; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 3.1.9. V–82894.

³⁸ ARDAY (2019). ARDAY (2021).

³⁹ Az *Új Magyar Út*-ról lásd: HORVÁTH Erzsébet: Soós Géza, a „Jézus Krisztus jó vitéze”. <http://zsinatileveltar.hu/soos-geza-a-jezus-krisztus-jo-viteze> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.11.26.).

⁴⁰ Uo.

és békességben él saját magával és a szomszéd népekkel.⁴¹ Így a lap indításától és megálmodóitól eljutottunk egy másik emberhez és egy másik történelmi korszakhoz, ahol a harmadik út szellemiségének még mindig volt mondanivalója. A *Magyar Út*, a harmadik út sajátos református eszmeisége ma is segíthet nekünk, hogy elvezessen józan, aktív, a társadalmi kérdések felé bátran nyitott magyar kálvinizmus felé.

Felhasznált irodalom

- ARDAJ Géza (2019): A harmadik utas emigráns, Gombos Gyula pályaképe, In: *Confessio*. 2019/2. 2. <https://confessio.reformatus.hu/v/521/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).
- (2021): Gombos Gyula emigrációs (ki)útkeresése, In: *Confessio*. 2021/2. <https://confessio.reformatus.hu/v/gombos-gyula-emigracios-kiutkeresese/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).
- CSÜRÖS András (2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítéelve. Papi sorsok '56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országház Könyvkiadó. 102–111.
- CSÜRÖS András Jakab (2007a): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre, In: *Confessio*. 2007/4. 109–126.
- (2007b): *Pap Béla élete és ellenállása (1907–1957)*. OTDK dolgozat – kézirat. Budapest.
- DOBOS László Gábor (1990): Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon, In: *Confessio*. 14. 4. 23–30.
- ERDŐS Kristóf (2018): Pap Béla (1907–1957), In: Erdős Kristóf – Kiss Réka (szerk.): Emlékezés és felejtés. Egyházi sorsok a diktatúrák árnyékában. Budapest, Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány (RKK Füzetek. Református közelmúltunk 1). 24–25.
- FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: Zounuk 12. (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve). Szolnok. 245–263.
- GOMBOS Gyula (1960): *Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága*. Washington, Occidental Press.
- (1990): *A harmadik út*. Budapest, Püski Kiadó.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/4-uj-magyar-sag> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

⁴¹ Uo.

- HORNÁK Máté (2018): Egyházi vezetők diplomáciai szolgálatban 1949–1956-ban, In: Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- HORVÁTH Erzsébet: Soós Géza, a „Jézus Krisztus jó vitéze”. <http://zsinatileveltar.hu/soos-geza-a-jesus-krisztus-jo-viteze> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.11.26.).
- KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelkipásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94. *Magyar Út*. 1944. október 12.
- NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Kézirat. Budapest.
- PAP Béla (1934): Mérföldkő előtt, In: *Új Magyarság*. augusztus. 1.
(1936): Magyar–román közeledés? In: *Magyar Út*. 1936. január 15.
(1941): Európai magyar, In: *Magyar Út*. 1941. szeptember 25. 1.
- PÉTER János (1935): A liberalizmus útja, In: *Magyar Út*. 1935. október 19.
- RAVASZ László (1922): A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa. Budapest, Tisztviselőtelepi Református Missziói Egyház.
- SALAMON Konrád (1982): A Soli Deo Gloria Magyar Útja és a népi mozgalom kezdetei, In: *Confessio*. 6. 4. 18–30.
- TENGYEL Adrienn (2005): Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közti Magyarországon. In: *Egyháztörténeti Szemle*. 6. 1. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tengely-egyh.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).